

Педагогічна діяльність вченого була багатогранна. Професіоналізм і виражений хист Д.М.Овсянико-Куликовського вивів його до вершини популярності як викладача. Діяльність його різностороння і, головне, плідна, він викладає у п'ятьох вузах і середніх навчальних закладах, працює в педагогічних журналах і газетах, стає ініціатором створення нових програм, психологічних дисциплін, книжок, підручників, проводить роботу з організації вищих навчальних закладів.

Список використаної літератури:

1. Овсянико-Куликовский Д. Н. Что такое национальность? / Д.Н. Овсянико-Куликовский // Украинский вестник. – 1906. – № 1, 2, 5, 6, 8, 11.
2. Овсянико-Куликовский Д.Н. Национальность как предмет политики / Д.Н. Овсянико-Куликовский // Украинский вестник. – 1906. – № 12.
3. Овсянико-Куликовский Д.Н. Литературно-критические работы. В 2-х томах. / Д.Н. Овсянико-Куликовский. – М.: Худож.лит., 1989. – Т.2. – 524 с.
4. Аникин Н.К. К переписке М.Горького с Д.Н.Овсянико-Куликовским / Н.К. Аникин // М.Горький. Материалы и исследования. – Т.3. – М.-Л., 1941. – С.5-38.
5. Илюхин И.Г. Д.Н.Овсянико-Куликовский – историк и критик русской литературы 1853 – 1890 гг. / И.Г. Илюхин // Учені записки. – Харківський державний університет ім. О.М.Горького. – Т.LXX. – Труды філологічного факультету. – Т.3.– Харків, 1956. – С.12-30.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2013

L.G. Dablo

ROLE OF D.M. OVSYANIKO-KULIKOVSKY IN CULTURAL AND EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINE AT THE END OF XIX - EARLY XX CENTURY.

The article analyzes the journalistic activity D. Ovsyaniko-Kulikovskii, characterized educate scientists and investigated its role in the cultural and educational process in Ukraine at the end of XIX - early XX century.

Key words:

УДК 94:02(477)

В.О. Кудлай

РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ, НОРМАТИВНІ ТА ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ

В статті аналізуються теоретичні, нормативні та змістові засади розвитку бібліотечної справи в Україні. Принципи організації бібліотечної справи розглядаються як система.

Ключові слова: бібліотечна справа, бібліотека, бібліотекознавство, бібліотечна діяльність, бібліотечна система.

Огляд розвитку бібліотечної справи в Україні засвідчує, що до другої декади ХХ століття українська бібліотечна галузь завжди була на високому рівні в контексті європейського розвитку бібліотечної справи. Проте, з 30-х і, особливо, 40-х років, українська бібліотечна справа розвивалась в структурі радянської бібліотечної науки, ідеологія якої і кращі наукові сили зосереджувалися в Москві та Ленінграді. Тут формувалися напрями наукових досліджень, науковці РРФСР представляли бібліотечну громадськість в міжнародних установах, виступали на наукових конференціях, семінарах, видавали майже

всі бібліотечні журнали. Підготовка фахівців вищої кваліфікації також проводилась у Москві й Ленінграді, і тому не випадково, що в незалежній Україні бібліотечна наука й освіта знаходяться на низькому рівні [1, с. 24].

Розкрити теоретичні, історичні та правові аспекти організації бібліотечної справи, перспективи її розвитку нам допомагають наукові праці Л.А. Дубровіної та О.С. Онищенко [2], В.О. Ільганаєвої та М.С. Слободяника [3], М.І. Сенченка [4], О.А. Задихайло [5].

Правова організація державної політики України в галузі бібліотечної справи ґрунтується на Конституції України, Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [6], нормативних актах галузі культури [7], міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших правових актах та галузевих нормативно-методичних документах. На роботу бібліотек в Україні впливають близько 260 нормативних документів, які ухвалені різними законодавчими інституціями [5].

Однією з важливих умов розвитку бібліотек та бібліотечної справи в Україні було створення у 1992 році правового простору, а саме, основ законодавства України про культуру [8, с. 11]. З набуттям Україною незалежності законодавче забезпечення бібліотечної галузі зазнало фундаментальних змін. Воно почало розвиватися в комплексі законів про культуру, про бібліотеки і бібліотечну справу, про обов'язковий примірник, про доступність інформації та інших нормативно-правових актів, міжнародних угод, ратифікованих Верховною Радою України [2, с. 448].

Бібліотека та бібліотечні фонди були визнані об'єктами національної культурної спадщини, що мають бути занесені до спеціального Державного реєстру національного культурного надбання. Передбачалося, що держава має дбати про їх розвиток та охорону, гарантувати вільний доступ до пам'яток історії та культури, музейних, бібліотечних та архівних фондів, забезпечити окремим соціальним групам громадян (дітям дошкільного віку, учням, студентам, пенсіонерам та інвалідам) доступ до культурних цінностей на пільгових умовах. Основами законодавства заборонялося вилучення друкованих видань, творів, експонатів, документів із бібліотечних, музейних і архівних фондів, знищення об'єктів матеріальної і духовної культури з ідеологічних та політичних міркувань. Бібліотеки як об'єкти національної культури не підлягали роздержавленню. У 1992 році окремо було прийнято такий нормативний акт, як Положення про Державний реєстр національного культурного надбання [8, с. 18].

Оскільки бібліотеки увійшли до складу національної системи науково-технічної інформації і формування довідково-інформаційних фондів (обробка, зберігання, поширення і використання інформації, інформаційне забезпечення юридичних та фізичних осіб), на них було поширено й законодавство у галузі інформації, а саме, закони України «Про інформацію» [9] та «Про науково-технічну інформацію» [10], що діють з 1992 та 1993 років відповідно.

Цей процес супроводжується докорінними змінами у бібліотечному законодавстві, типах та видах бібліотек, структурі і змісті бібліотечної діяльності, відкритті повного доступу до бібліотечних фондів та інформації, що в них міститься, нових засадах формування бібліотечних ресурсів.

У Законі України «Про бібліотеки та бібліотечну діяльність» [6] подано визначення основних понять галузі бібліотечної справи: бібліотека, бібліотека-депозитарій, бібліотечна послуга, бібліотечна система України, бібліотечна справа, бібліотечний фонд, бібліотечні ресурси, документ, депонування, користувач бібліотеки, міжбібліотечний абонемент, централізована бібліотечна система.

Так, у ст. 1 «бібліотечна справа» тлумачиться як галузь інформаційної, культурної та освітньої діяльності суспільства, спрямована на створення і розвиток мережі бібліотек, формування, опрацювання, упорядкування та зберігання бібліотечних фондів, організацію бібліотечного, інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування користувачів

бібліотеки, підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у галузі бібліотечної справи, наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотечної діяльності [6].

Поняття «бібліотека» визначається як інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки.

У Законі розглядається поняття бібліотечної системи України як розгалужена мережа бібліотек різних видів, пов'язаних взаємодією і взаємовикористанням бібліотечних ресурсів. Бібліотечна система України функціонує на основі скооперованого комплектування фондів та обробки документів, довідково-пошукового апарату, взаємовикористання бібліотечних ресурсів, а також організації науково-дослідної, науково-бібліографічної та науково-методичної роботи.

Цікавим є подане в Законі визначення «документ» як матеріальної форми одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві [6]. Таке визначення має суто бібліотечну конотацію, тож, на нашу думку, доречно було б використовувати в означеному законі термін «бібліотечний документ».

Під поняттям «депонування» розуміється форма збирання і розповсюдження рукописних робіт, переважно наукових.

Міжбібліотечний абонемент (далі – МБА) – форма бібліотечного обслуговування, заснована на взаємному використанні бібліотечних фондів і довідково-пошукового апарату бібліотек.

Централізована бібліотечна система (далі – ЦБС) – об'єднання бібліотек в єдине структурно-цілісне утворення, куди входить центральна бібліотека ЦБС об'єднує бібліотеки за адміністративно-територіальним принципом у єдине структурно-цілісне утворення для найбільш ефективного використання бібліотечних ресурсів району або міста. До складу ЦБС входить центральна районна (міська) бібліотека, районна (міська) бібліотека для дітей та бібліотеки, що розташовані в межах адміністративного району (міста) на правах філій. ЦБС підпорядкована відділу культури місцевої держадміністрації.

Визначення змісту бібліотечної справи та інших понять галузі дає нам підстави стверджувати про наявність низки основних функцій (інформаційна, культурна, освітня, кумулятивна тощо) [11, с. 8].

В залежності від історичної епохи та географічного розташування функції бібліотечної діяльності та передусім самих бібліотек були різними. Наприклад, якщо античні бібліотеки в Александрії та Пергамі виконували кумулятивну, пізнавальну, систематизуючу, культурно-виховну функції (приділялась значна увага організації роботи бібліотеки, праці систематизувалися за тематикою для зручності пошуку та користування ними), то середньовічна бібліотека Софійського собору в Києві слугувала «скарбницею» для книг, тобто виконувала суто кумулятивну функцію (книги розглядалась в першу чергу як коштовність). В Новий час стрімко починає розвиватися наука і закономірним стає закріплення за бібліотеками наукової функції. Лише декілька сторіч тому до функцій бібліотек додається бібліотечне обслуговування широких верств населення [3, с. 42].

Українська дослідниця Л. А. Дубровіна пропонує поділяти основні функції бібліотечної справи на дві категорії, а саме, на наукові та соціальні функції. До наукових віднесено такі функції: а) пізнавальна (сприяння задоволенню потреб користувачів бібліотек у отриманні знань); б) пояснювальна (створення методичних рекомендацій для ефективного використання бібліотечних ресурсів); в) прогноуюча (активне попередження та підготовка до змін у діяльності бібліотек); г) систематизуюча (покращення бібліотечних систем та надання їм єдності, цілісності, непротивності). Серед соціальних функцій основними є: а)

культурно-виховна (вираження загальної властивості науки як діючого фактору розвитку всієї людської культури, наукового світогляду, суспільної свідомості); б) функція продуктивної сили (є важливою умовою розвитку бібліотечної справи, відіграє роль однієї з опосередкованих сил його прогресу, висуває й впроваджує в практику нові, перспективні ідеї, що сприяють підвищенню ефективності і якості бібліотечного обслуговування населення); в) функція соціальної сили (бібліотечна справа створює явні й латентні передумови зміни суспільства, його культури, причому ці зміни носять прогресивний характер, наприклад, важливу соціальну роль відіграє ідея інформатизації суспільства, першоджерелом якої повинне вважатися бібліотекознавство) [2, с. 449].

Основні функції бібліотечної справи пов'язані з тим, що наукові знання та методи бібліотекознавства використовуються для вирішенні проблем, що виникають у процесі суспільного використання інформації.

В теорії бібліотечної справи визначаються соціальні функції бібліотек. У визначенні функцій принципове значення мають питання: що виконує бібліотека для суспільства, які обов'язки на неї покладає суспільство, які завдання бібліотека допомагає вирішувати суспільству. Відповідь на це питання дається у самому слові «бібліотека», яка походить від давньогрецького слова – βιβλιοθήκη (βιβλίον – книга,θήκη – місце зберігання), тобто «книгосховище».

Функція зберігання книг та інших опублікованих документів, доповнювалася функціями, які притаманні книзі, документу, літературі: ідеологічна, культурно-просвітницька, гедоністична, рекреаційна, у широкому контексті – інформаційна.

Документальна функція – перша з суттєвих функцій бібліотек, яка отримала інституційне оформлення. Призначенням її є формування документальної пам'яті людства на різних матеріальних носіях, від рукописів до машиночитаних баз даних (МБД). Реалізуючи цю функцію бібліотеки складають розгалужену, і доступну для кожної людини систему фондів.

Інформаційна функція – друга суттєва соціальна функція бібліотеки. Вона в певній формі завжди була притаманна діяльності бібліотеки, але її розгортання почалося в ХХ ст., коли виникла потреба в переробці значної кількості документів і подання їх змісту в більш зручних і оперативних формах.

Когнітивна функція в предметно-технологічній формі отримала розвиток в 80-ті роки ХХ ст. з появою штучного інтелекту та експертних систем. Знову ж ця функція повно розкривається, перш за все, в науково-технічних спеціальних бібліотеках.

Через суттєві функції бібліотеки реалізується соціальне призначення бібліотеки як соціально-комунікативної структури. Бібліотечна організація не обмежується тільки документно-комунікативною діяльністю, а усмоктує в себе всю різноманітність комунікативних відносин суспільства [3, с. 64].

Складовими бібліотечної справи за концепцією В. О. Ільганаєвої та М. С. Слободяника є: 1) бібліотечно-інформаційна діяльність у документально-комунікативній підсистемі суспільства; 2) історія становлення бібліотечного соціального інституту; 3) теорія бібліотечної діяльності; 4) організація функціонування бібліотек та бібліотечних систем; 5) організація діяльності бібліотек та бібліотечна технологія; 6) управління бібліотекою; 7) бібліотечне обслуговування [3, с. 5].

В бібліотечній справі визначено такі основні принципи [11, с. 136]:

- загальнодоступність бібліотечної справи,
- пріоритет читацьких інтересів,
- системність бібліотечної справи,
- оптимальна комбінація централізації й децентралізації, координація та кооперування бібліотечної діяльності, державно-суспільний характер бібліотечної справи.

Найважливішим принципом бібліотечної справи є принцип загальнодоступності знання, інформації, тобто принцип демократизації й забезпечення рівного для всіх людей доступу до бібліотечних ресурсів. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ (The International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA) прийняла програму «Загальна доступність видань», мета якої «максимально повне забезпечення потенційних потреб виданнями, де б і коли б не виникала в них потреба, виявлення перешкод у досягненні доступності» [8, с. 174].

Принцип загальнодоступності реалізується насамперед шляхом безперервного збільшення числа бібліотек і такого розміщення їх на території країни, щоб усе населення за місцем проживання, роботи, навчання та відпочинку могло в найбільш зручній формі систематично користуватися ними. Важливим показником раціональної організації бібліотечного обслуговування є рівномірне внутрішньоміське розміщення бібліотек.

Розміщення бібліотек має здійснюватися на основі таких принципів: а) усіляке наближення бібліотек до населення з метою їх максимальної територіальної доступності; б) рівномірне розміщення бібліотек територією села, міста, області; в) облік етнічних особливостей населення; г) координація і єдине планування розміщення бібліотек [4].

Рівномірне розміщення бібліотек передбачає врахування чисельності населення житлового району. Найважливішою рисою, що конкретно виражає процес рівномірного розміщення бібліотек, є все більше подолання диспропорцій у забезпеченості бібліотечним обслуговуванням населення різних районів території (зокрема, центральних і окраїнних районів міста, невеликого та великого міста тощо).

Кількість і розміщення бібліотек, особливо місцевих, залежать і від ряду інших умов: а) прийнятого радіуса обслуговування; б) ступеня відособленості житлового району або населеного пункту; в) імовірності використання бібліотеки; г) щільності й чисельності населення району; д) характеру і рівня промислового розвитку; е) форми розселення та конфігурації території; ж) природних умов [2, с. 451].

У сучасній бібліотечній практиці, як правило, мало враховується вплив відстані на інтенсивність використання бібліотек. Тим часом зазначений фактор за інших рівних умов сильно впливає на основні показники роботи бібліотеки: кількість читачів, відвідуваність і книговидачу. Відсоток читачів зменшується зі збільшенням відстані від місця проживання і роботи населення до бібліотеки.

Важлива умова принципу загальнодоступності – забезпечення інтелектуального доступу до інформації, тобто можливість читача сприймати та осягати інформацію, і в такий спосіб звертатися до інтелектуальних і культурних цінностей суспільства. Бібліотеки займаються питаннями підготовки читачів до взаємодії з інформаційно-бібліотечними системами, прищеплюванням знань про загальні принципи передачі інформації тощо. Ця проблема поєднується із проблемою виховання інформаційної культури, тобто знанням того, як потрібно використовувати інформацію, умінням її аналізувати та оцінювати [11, с. 137].

Якісно новий підхід до вирішення завдання доступності інформації пов'язаний із впровадженням у бібліотечну справу сучасних технічних засобів. Автоматизація та інформатизація дозволяють читачеві, не виходячи за межі однієї бібліотеки, довідуватися про склад фондів інших бібліотек, користуватися їхніми банками даних. Це розширює можливості бібліотек: поряд з обслуговуванням власних фондів в неї з'являється не менш потрібна читачеві можливість – забезпечити доступ до зовнішніх інформаційних ресурсів. Так відбувається перехід до концепції обслуговування, що гарантує рівний доступ до власних і зовнішніх бібліотечних ресурсів [12]. Відповідно міняється і критерій оцінки інформаційного потенціалу бібліотеки. Він визначається тепер не обсягом фонду та системою каталогів, а всією сукупністю наявних у бібліотеки засобів, що реалізують доступ до інформаційних ресурсів у цілому – власних, регіону, країни, світу. Сучасні технічні засоби надають читачеві насамперед інтелектуальний доступ до інформаційних ресурсів, що

перебувають за межами даної бібліотеки, знання про їхнє існування. Логічним наслідком цього знання є потреба ознайомитися із самими документами, фізичний доступ до них, який реалізується звичайно за допомогою міжбібліотечного абонементу (далі МБА). Отже, першою обов'язковою умовою загальнодоступності стають широта й безперервність взаємовикористання бібліотечних фондів, що може бути гарантоване активною участю в МБА бібліотек усіх систем і відомств, що відповідають матеріальнотехнічному рівню забезпечення технічних процесів [8, с. 175].

Таким чином, дотримання принципу загальнодоступності пов'язане зі складною цілісною системою взаємозалежних умов. Вивчення й реалізація цього принципу ведеться за декількома напрямками: фізичного та інтелектуального доступу; раціональної організації інформаційно-бібліотечного обслуговування; впровадження сучасних технічних засобів; економічного і правового обґрунтування. Такий підхід вимагає тривалої і всебічної розробки, тому має бути закладений в конкретні середньо- і довгострокові плани та програми.

Перейдемо до розгляду другого принципу бібліотечної справи, а саме, пріоритетності читачьких інтересів. Гуманістична спрямованість діяльності бібліотек виходить із системи ідей, що відстоюють та обґрунтовують вищу цінність людської особистості. Людина має право на вільний розвиток і реалізацію своїх потреб і інтересів. Читачькі інтереси і потреби – це вихідний пункт, мета і критерій оцінки діяльності бібліотеки [4].

Кожна людина проходить свій шлях прилучення до культури та її цінностей. Культура кожного індивіда формується його способом життя, різними умовами та факторами. Звести до єдиного знаменника економічне, політичне, естетичне мислення різних людей не можливо. Пріоритет різноманіття читачьких інтересів – це якісно новий принцип організації й функціонування бібліотечної справи, що символізує, з одного боку, відмову від монопольної, бюрократичної системи, що реалізовує ідеологічний та організаційний диктат над читачем, а з іншого – формування демократичних, гуманістичних засад бібліотечної діяльності [2, с. 452].

З позиції принципу пріоритетності читачьких інтересів бібліотека відмовляється від прагнення визначати, що краще читати кожному читачеві.

Необхідність стимулювання, активізації читачьких інтересів, сприяння їх розвитку закладена не тільки в суспільному призначенні бібліотеки, але й у вимогах самих читачів до інформації і книги. У значній частині читачів пізнавальні мотиви не одержують конкретного вираження у виборі книг для читання.

Важливим об'єктом диференціації є книга (документ, публікація), що характеризується винятковою індивідуальністю. Кожна книга розрахована на певні кола читачів. Першорядне завдання бібліотеки полягає в тому, щоб створювати такі умови, за яких книга зустрічалася б зі «своїм» читачем. А це може відбутися за умови забезпечення взаємного співвідношення науково-теоретичного, практичного, художнього змісту книг конкретним читачьким потребам і інтересам [13, с. 63].

Системність бібліотечної справи передбачає її ототожнення зі складною, динамічною системою, якій властиві: а) наявність складових частин (елементів, підсистем); б) наявність тісних зв'язків між ними; в) значущість, що обумовлена взаємозв'язком і взаємодією структурних елементів; г) комбінація відносної самостійності кожного окремого елемента з притаманними їм функціями, що забезпечують розвиток бібліотечної справи в цілому [4].

Таке розуміння бібліотечної справи визначає необхідність системного підходу до її організації, функціонування та розвитку.

Цими умовами породжуються дві взаємозалежні вимоги: пропорційність (зміст, ядро системності) і планування (форма, засіб встановлення і здійснення системності, формування пропорцій на всіх рівнях бібліотечної справи).

У всіх групах бібліотечних пропорцій у якості вихідного та основного пункту виступають інформаційні потреби. Пропорційність, таким чином, припускає оптимальна

відповідність бібліотечних ресурсів інформаційним потребам, тобто свідоме визначення та підтримка необхідних пропорцій у розподілі бібліотечних ресурсів відповідно до потреб у них. Ці пропорції мають динамічний характер, тобто розвиваються під впливом постійно мінливих і зростаючих інформаційних потреб [2, с. 18].

Пропорційність тісно пов'язана зі збалансованістю. Остання являє собою окремий випадок стану пропорційності, коли пропорційність може бути виражена кількісним заходом як співвідношення (різниця) між конкретною потребою та ступенем її задоволення за рахунок наявних ресурсів. Пропорційність значно ширше за змістом, ніж збалансованість. Вона відображає не тільки кількісно співвідношення, але насамперед якісний стан структури та внутрішніх зв'язків бібліотечної справи. Крім того, пропорційність (диспропорційність) характеризує стійкість бібліотечної справи та окремих її частин.

Істотною умовою реалізації вимог принципу системності є забезпечення взаємозв'язку (пропорційності) галузевого і територіального підходів в організації бібліотечної справи. Бібліотеки галузі, як правило, територіально роз'єднані, що значно обмежує можливості їх погодженого розвитку. У той же час бібліотеки різних галузей народного господарства, розташовані на одній території, взаємодіючи, утворюють територіальне об'єднання [11, с. 139].

Кожний підхід має свої позитивні риси. Галузевий підхід дозволяє розбудовувати внутрішньогалузеві зв'язки, ефективно використовувати ресурси кожної галузевої бібліотечної мережі. Однак на галузевому рівні територіальні особливості окремих бібліотечних мереж без належної інформатизації стають реальною перешкодою у роботі з віддаленими документними ресурсами. Поза полем зору залишається багато питань, пов'язаних з територіальною організацією бібліотечної справи [4].

Територіальний підхід слугує для врахування всього комплексу умов розвитку бібліотечної справи на тій або іншій території, виявлення «вузьких місць», обґрунтування необхідних заходів щодо подолання розриву між рівнями бібліотечної справи в різних районах країни. Територіальний принцип забезпечує координацію діяльності галузевих бібліотечних мереж усередині регіонів, обґрунтування інформаційних потреб і бібліотечних ресурсів кожного регіону, їх ефективне використання, розвиток внутрішньорайонної взаємодії бібліотек, встановлення раціональних міжрайонних бібліотечних зв'язків.

Плановим управлінням охоплюється як бібліотечна справа в цілому, так і всі її ланки. Без планування неможливо: здійснення єдиної (структурної і територіальної бібліотечної політики); розробка та здійснення регіональних і міжрегіональних програм; вирішення протиріч між інформаційними потребами та бібліотечними ресурсами; використання економічних регуляторів для керування бібліотечними процесами тощо. Успіх бібліотечної діяльності на всіх її рівнях визначається насамперед якістю планування [2, с. 23].

Успішно діяти в умовах мінливості середовища здатна та бібліотечна система, яка не просто стежить за змінами, а використовує новітню інформацію для оперативного коректування своєї діяльності. План у цьому випадку буде документом, у якому визначаються порядок, послідовність, терміни та видатки на виконання взаємозалежних дій, які спрямовано на досягнення наміченого кінцевого результату. Плани мають служити робочими гіпотезами (програмами, передбаченнями), які переглядаються в міру вступу нової інформації про зміни передумов плану або умов їх реалізації. Отже, плани мають корегуватися.

За концепцією М. І. Сенченка бібліотечна справа є сукупністю бібліотек різних типів і видів [4]. Таке визначення підтверджує тезу про те, що бібліотечна справа являє собою складну систему, якій властива: наявність складових частин, елементів та тісних зв'язків між ними; цілісність, що обумовлюється взаємозв'язком і взаємодією окремих елементів; комбінація відносної самостійності кожного елемента системи з притаманними їм функціями, які також властиві бібліотечній справі в цілому.

За значенням бібліотеки поділяються на: 1) всеукраїнські загальнодержавного значення (національні, державні); 2) республіканські (АР Крим); 3) обласні; 4) міські; 5) районні; 6) селищні; 7) сільські.

За змістом бібліотечних фондів бібліотеки є: а) універсальні; б) галузеві; в) міжгалузеві.

За призначенням бібліотеки поділяються на: а) публічні (загальнодоступні), у тому числі спеціалізовані для дітей, юнацтва, осіб з фізичними вадами; б) спеціальні (академії наук, науково-дослідних установ, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій).

Публічні, спеціальні та спеціалізовані бібліотеки можуть об'єднуватися у централізовані бібліотечні системи (надалі ЦБС).

Кожна окрема бібліотека виконує свою певну функцію залежно від її типу, виду, територіального положення тощо. Кожна бібліотека є елементом системи бібліотек.

Спеціалізовані бібліотеки ЦБС (сільськогосподарські, наукові, технічні, науково-технічні) належать різним міністерствам. Ці галузеві міністерства організують власні галузеві мережі бібліотек. Серед усіх цих бібліотек виділяють найбільші, які стають методичними центрами для бібліотек свого відомства [15, с. 67].

Користувачі ЦБС мають доступ до єдиного бібліотечного фонду через центральну бібліотеку або зручну для них бібліотеку-філію. Центральна бібліотека ЦБС забезпечує: централізоване комплектування і обробку бібліотечного фонду ЦБС; оперативність надходження нових документів у всі підрозділи системи; вивчення потреб користувачів централізованої бібліотечної системи, ступеня їхнього задоволення фондами.

Центральна бібліотека ЦБС здійснює сумарний та індивідуальний облік документів, що надходять до ЦБС; бібліотеки-філії ведуть сумарний та індивідуальний облік свого фонду. Центральна бібліотека ЦБС регулярно інформує бібліотеки-філії про нові надходження, створює довідково-пошуковий апарат на фонд ЦБС, у тому числі зведені каталоги.

Національна бібліотека України володіє потужним фондом вітчизняних і найважливіших науково значущих зарубіжних документів і задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвитку науки, освіти, культури, здійснює міжнародне співробітництво у формуванні та використанні світових бібліотечних ресурсів. Бібліотечний фонд національної бібліотеки України є національним культурним надбанням Українського народу, невід'ємною складовою частиною культурної спадщини та перебуває під охороною держави. Національна бібліотека України має право на одержання обов'язкового безоплатного примірника документів згідно із законом [14].

Державна бібліотека – це бібліотека загальнодержавного значення, що здійснює бібліотечне, бібліографічне, інформаційне обслуговування користувачів і виконує функцію всеукраїнського науково-дослідного, методичного та організаційного центру бібліотек відповідної галузі або категорій користувачів. Державна бібліотека також має право на одержання обов'язкового безоплатного примірника документів згідно із законом [6].

Центральні бібліотеки – це головні бібліотеки регіонів, які зобов'язані формувати, зберігати та надавати в користування найбільш повне зібрання документів у межах своєї території, організувати взаємовикористання бібліотечних ресурсів і надавати методичну допомогу бібліотекам різних видів відповідних територій [6].

На території областей утворюються територіальні бібліотечні об'єднання спеціальних бібліотек. Тут також виділяються найбільші бібліотеки певного типу та виду, які стають центральними для бібліотек свого регіону, надають методичну допомогу іншим ланкам. Наприклад, в Донецькій області є обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської, яка поєднує в систему всі інші бібліотеки регіону, надає їм методичну та практичну допомогу, прогнозує розвиток бібліотечної справи в області тощо. Донецька обласна науково-медична бібліотека є методичним центром для всіх медичних бібліотек

області.

У такий спосіб системність бібліотечної справи проявляється в комбінації і територіальних, і галузевих ознак розміщення бібліотек на території країни та утворення бібліотечних підсистем в цілісні методичні центри.

Оптимальна комбінація централізації і децентралізації бібліотечної діяльності у можливості бібліотек об'єднуватись на одиниці території. На практиці це означає, що в масштабах усієї країни можливо як існування цілих центральних систем, так і існування самостійних бібліотек, що комплектуються незалежно від державної бібліотечної системи [15, с. 68].

Основним змістом процесів організації і функціонування бібліотечної справи є спеціалізація бібліотек, тобто розподіл діяльності з формування та використання відповідних видів бібліотечних ресурсів і задоволення відповідних інформаційних потреб. Виділяють три види бібліотечної спеціалізації – спеціалізація внутрішньобібліотечна, спеціалізація окремих бібліотек та бібліотечних мереж.

Два перші види являють собою процес формування та збільшення числа самостійних бібліотек і бібліотечних мереж, характер яких визначається напрямками діяльності груп, що обслуговуються (населення, організації). Спеціалізація внутрішньобібліотечна виражається в спеціалізації структурних підрозділів і бібліотечних працівників. Найбільш раціональним, економічно, технологічно вигідним механізмом інтеграції бібліотек вважається централізація [11].

Централізоване керування бібліотеками та бібліотечними процесами здійснюється вищим органом керування (вищою системою) і проявляється в доведенні обов'язкових для виконання завдань і виділенні для цього необхідних ресурсів. Реально централізоване керування не може охопити все різноманіття бібліотечних процесів і зв'язків.

Децентралізація бібліотечної діяльності – це розвиток бібліотечного самоврядування в межах бібліотеки. Вона не тільки порушує централізовано встановлені між бібліотекою та вищою системою зв'язки, а, навпаки, доповнює їх. Тому розвиток самоврядування в межах самостійності бібліотеки підвищує цілісність, організованість і стійкість всієї системи.

До основних принципів бібліотечної справи ми віднесли і принцип координації та кооперування бібліотечної діяльності.

Координація – це взаємозв'язок між бібліотеками, згідно з їхньою діяльністю між собою та розмежування функцій між бібліотеками залежно від їхніх типологічних характеристик.

Усі бібліотеки на території кожного регіону взаємодіють одна з одною. Взаємодія між бібліотеками, координування їх роботи здійснюється не тільки на території окремого регіону, але й у масштабах усієї країни. Функції координаційного центру виконують центральні бібліотеки [3, с 32].

Координація означає не тільки узгодження, вироблення загальних напрямків у роботі, але й поділ функцій між бібліотеками, дозволяє заощаджувати трудові та фінансові ресурси. Наприклад, згідно з розгалуженням і типологічною характеристикою в допомогу охорони здоров'я працюють універсальні бібліотеки та медичні бібліотеки. Розмежування функцій відбувається в такий спосіб: медичні бібліотеки обслуговують фахівців в галузі охорони здоров'я медичною літературою, а все інше населення обслуговують універсальні державні бібліотеки.

Іншим аспектом координації є формування коригувальних заходів для забезпечення погоджених дій організаційно незалежних бібліотек (бібліотечних систем).

У процесі координації враховуються загальні та спеціальні інтереси бібліотек, проводиться оцінка рівня їх взаємозумовленості та взаємозалежності. Суть координації полягає, з одного боку, в узгодженні функцій окремих бібліотек і бібліотечних мереж між собою, з іншого боку – в узгодженні їх діяльності із загальними цілями бібліотечної системи

[15, с. 70].

З координацією тісно пов'язаний принцип кооперування. Процес кооперування здійснюється, як правило не за вказівкою центру, а з ініціативи самих бібліотек. Він може охоплювати окремі регіони країни та носити міжрегіональний характер, а може охоплювати усю країну та навіть виходити за межі державних кордонів [11, с. 141].

Розвиток кооперування призводить до ослаблення ієрархічних відомчих структур, до зміцнення горизонтальних (міжвідомчих) бібліотечних взаємозв'язків, що спираються на договірні відносини.

Одним з основних принципів організації і функціонування бібліотечної справи є його державно-суспільний характер.

Відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» держава розробляє стратегічні завдання бібліотечної справи, формує правову та нормативну базу бібліотечної діяльності, створює систему бібліотечних законів і відповідних підзаконних актів [6].

Держава розробляє конкретні норми, що перешкоджають ліквідації бібліотек, не тільки універсальних, але й галузевих. Держава бере на себе відповідальність за формування та забезпечення умов цілісності загальнодержавного бібліотечного фонду. Держава забезпечує зв'язок між видавництвами та бібліотеками через книготорговельну мережу, підтримує розвиток матеріально-технічної бази, здійснює пріоритетний розподіл фінансових ресурсів у зміцнення та розвиток культури, у тому числі бібліотечної справи.

Державна фінансова підтримка здійснюється у двох формах – цільове фінансування (у тому числі конкретних видів діяльності незалежно від видів бібліотек) і встановлення податкових пільг. У загальнодержавному масштабі організують підготовку та підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів, створюється та фінансується система вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, інститутів і курсів підвищення кваліфікації.

Таким чином, бібліотечна справа в Україні має державно-суспільний характер, тобто бібліотеки фінансує держава з одного боку, а з іншого – суспільство в особі громадських об'єднань і приватних осіб.

В низці вітчизняних нормативних документів відсутні положення, які регулювали б окремі аспекти діяльності бібліотек в сучасному інформаційному просторі (наприклад, в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» відсутнє визначення поняття «електронна бібліотека», з цього виходить, що низка електронних бібліотек державних установ існують за межами вітчизняного законодавства). В умовах світової інтеграції бібліотечних інформаційних ресурсів удосконалення чинного законодавства України з урахуванням міжнародних правових стандартів інформаційно-бібліотечної галузі стає пріоритетним завданням держави. Невідкладним завданням має стати розробка Міністерством культури України та Українською бібліотечною асоціацією державної концепції розвитку бібліотечної справи.

Список використаної літератури

1. Слободяник М. С. Бібліотека. Документ. Комунікації: вибрані праці / М.С. Слободяник; уклад. О. Кириленко, за наук. ред. проф. В.Г. Чернеця. – К.: Ліра-К, 2010. – 308 с.
2. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л.А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – К., 2009. – 530 с.
3. Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності: підручник / За ред. М.С. Слободяника, В.О. Ільганаєвої. – Х.: Освіта, 1993. – 176 с.
4. Сенченко М. І. Проблеми бібліотечної справи в Україні: наука, освіта, інформатизація [Електронний ресурс] / М. І. Сенченко // Електронний фонд НБУВ ім. В.І. Вернадського. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/articles/crimea/1998/doc1/doc6.html>.

5. Задихайло О. А. Адміністративно-правове регулювання бібліотечної справи в Україні / О.А. Задихайло // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди «Право». – 2009. – № 9. – С. 97-101.
6. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 16 берез. 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №23. – Ст.177.
7. Про культуру [Електронний ресурс]: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
8. Збірник нормативних документів з бібліотечної справи / Упоряд. В.М. Василько та ін. ; ред. С. Л. Сачков ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – 205 с.
9. Про інформацію: Закон України: За станом на 10.08.2012 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парламентське видавництво, 2012. – 24 с.
10. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 черв. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №33. – Ст. 345.
11. Організація діяльності бібліотек: Навч. посібн. / В.О. Ільганаєва, В.Я. Онуфрієва, М.С. Слободяник, В.Г. Попроцька. – Х., 1993. – 108 с.
12. Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» [Електронний ресурс] : схвалено розпорядж. Каб. Мін. України від 23.12.2009 р. № 579-р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1579-2009-%F0>.
13. Швецова-Водка Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій / Г.М. Швецова-Водка; Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. – Рівне, 2001. – 438 с.
14. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 595–XIV // Бібл. вісн. – 1999. – №4. – С.5–8.
15. Карпенко І.В. «УФД / Бібліотека» – система управління інформаційно-бібліотечними ресурсами / І.В. Карпенко // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – К., 2004. – №1. – С. 62-73.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2013

V. O. Kudlay

LIBRARIANSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE: THEORETICAL, LEGAL AND CONTENT BASES

The article is devoted to the theoretical, normative principles and content development of libraries management in Ukraine. The principles of librarianship considered as a system.

Keywords: library management, library, library science, library activities, library system.

УДК 930.2(477)“16/17”

Ю.М. Нікольченко, Т.М. Нікольченко

БАРОКОВА ТРАДИЦІЯ КОЗАЦЬКОГО ЛІТОПИСАННЯ У ЗОБРАЖЕННІ БИТВИ ПІД БЕРЕСТЕЧКОМ

Барокове зображення битви під Берестечком 1651 року посідає чільне місце у козацьких літописах Самовидця, Григорія Грабянки та Самійла Величка.

Ключові слова: Національно-визвольна війна українського народу 1648-1658 рр., битва під Берестечком, козацькі літописи Самовидця, Григорія Грабянки та Самійла Величка, українська барокова культура.

Після Люблінської унії 1569 р., яка офіційно закріпила об'єднання Польського королівства і Великого князівства Литовського в державу Річ Посполиту на чолі з виборним